

Дятлов В.О.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
diatlovwladi@gmail.com

ІСТОРИЧНА КУЛЬТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО МОДЕРНУ: МІЖ ТЕАТРОМ І РОМАНОМ

Historical culture is closely noted to artistic and literary styles, which determine the architectonic and genres of lucubrations, making them interesting for the audience. In this context, the following problem remains relevant: why the metaphor of theater, which determined the titles, style, and content of historical works of Early Modernity, giving way to normative genres, primarily the novel? Based on the analysis, it was established that the pivotal role in changing historical genres and transforming historical culture was played by the French Revolution of the late 18th century.

На формування історичної культури, певного комплексу уявлень людини і суспільства про своє про минуле, впливають різні інститути і механізми, які інтегрують наукові знання в соціокультурні практики, спрямовані на вирішення актуальних завдань. Історична культура також тісно пов'язана із мистецькими і літературними стилями, які визначають архітектоніку і жанри творів, роблять їх цікавими для читача.

У цьому контексті актуальною залишається проблема, чому метафора театру, яка визначала назви, стилістику і зміст історичних творів Раннього Модерну, поступається місцем нарративним жанрам, в першу чергу, роману? Яким чином такий поворот вплинув на формування історичної культури?

Для Раннього Модерну метафора театру стає центральною інтерпретаційною моделлю для осягнення й усвідомлення сенсу життя та діяльності. В жодній матерії Бароко не проявило себе так, як у театрі. Воно перетворило його у свій блиск й одночасно у головний символ світу. Не лише популярні сценічні п'єси, але й культура знань базувалися на вражаючій спорідненості з метафорою theatrum. Театральні образи використовувалися для розробки, зберігання, виготовлення, впорядкування, а також чіткої візуалізації знань майже будь-якого походження. Метафору театру вживали для назв і оформлення енциклопедичних видань, для літературно-естетичної продукції, для практики і опису війни, а також для колекційних і репрезентаційних просторів знань. Із театру народились музеї. Іншими словами, метафора театру була зручним засобом впорядкування та інтерпретації будь-якого тесту.

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
«Полілог культур: філологічна та культурологічна освіта в контексті сталого
розвитку» (м. Чернігів, 23–24 квітня 2026 р.)**

Ренесанс і Бароко повертають античне уявлення про історію як театральне дійство, де на широкій сцені відбувається гра «реальних» акторів. Перенесення жанру п'єси, театрального сценарію і вистави в історичні твори набуває широкої популярності. Написання історій країн або окремих подій як «театрів» стає модою. За часів Бароко і Класицизму побачили світ тисячі видань з такими назвами. Філологи вже встигли назвати такі літературні феномени, об'єднані спільною метафорою, як «текстові альянси».

Метафора театру створювала певну матрицю, за якою історики писали про героїв і події, що відбувалися в певному часі і просторі. Архітектоніка таких текстів була структурована за сценами, кожна з яких грають певні персонажі. Тут мали бути всі елементи театрального жанру – дійові особи, сильні характери, драматичні і комічні події, яскраві вчинки, подвиги, відвага, зрада, підступність. Завдання історика розповісти про тих, які «заслужують на вічну славу». Уявлення про життя як театр далось взнаки на соціокультурній презентації особистості. Суголосно з класичною драмою автори історичних текстів мали давати чіткий поділ героїв на позитивних і негативних, хвалити або хулити їх та їхні вчинки. Комунікативна сила історичних «книжкових театрів» полягала в тому, що створені ними образи були настільки живими, переконливими й достовірними, що у наступні епохи вони кочували з одного твору в інший без будь-яких спроб критичного перегляду.

Постає питання: чому після такого тривалого тріумфу метафора театру в кінці XVIII століття швидко зникає з історичних творів та їхніх назв. Одне з пояснень цього полягає у зміні театральної естетики. Однак, попри важливості художньо-естетичних змін і перетворень головний удар «історичним театром» був нанесений самим життям. Театр в епоху Французької революції стає одним із її ключових політико-агітаційних компонентів. Нормою стає театралізація політичного і соціокультурного життя суспільства. Революція – театр, сценою якого стають площі, вулиці, зали Конвенту, палаци. Талановиті театральні актори і акторки того часу знайшли для себе нові ролі у політичній боротьбі і проявили свій талант не менш яскраво, ніж політичні діячі.

Революція перекреслила минуле з його «старим режимом», яке мало придатне для будівництва щасливого майбутнього. Натомість маятник історії качнувся у протилежний бік – до романтичної ностальгії за втраченим. Метафора і жанр театру поступилися місцем метафорі і жанру роману. Настав час розповісти про те, що відбулося у «театрі революції» й усвідомити те, що було до цього і вже втрачено. Культурний канон і контекст, в якому формується наративна історія, робить ту чи іншу аналогію успішною, зрозумілою

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
«Полілог культур: філологічна та культурологічна освіта в контексті сталого
розвитку» (м. Чернівці, 23–24 квітня 2026 р.)**

сучасникам. Принцип історизму, який набув неабиякої популярності, цілком відповідав жанру роману – розповісти історію і тим самим пояснити сутність того чи іншого явища, від його зародження і перетворення у сучасний стан. Історик тепер мав розповідати «як все було насправді», а не бути автором і режисером театрального дійства.

Між історичними романами (В. Скотт, В. Гюго, О. Дюма), і професійною історією (О. Тьєррі, Ж. Мішле, Л. Ранке) важко провести чіткий кордон. Романтики взяли на себе роль деміургів національної свідомості, доводили історичність націй і національного духу. Тепер вже не серед публіки в театральній залі, а у тиші свого дому читач мав зануритись у світ минулого, відчувати свою генетичну причетність до національної спільноти.

Театр передбачає колективне дійство, учасники якого актори і глядачі, переживають певне спільне емоційне та інтелектуальне піднесення. Він легко реагує на актуальні соціальні або політичні запити публіки. Роман не придатний для пропаганди, миттєвого реагування на злобу дня. Поки текст побачить світ, ситуація може змінитись докорінним чином. Романи не роблять революцій, вони для усамітненого читання, роздумів, обговорень, учасники яких розпорошені у просторі. Для соціальної консолідації і дії мас придатні дешеві брошури, газети, різні види і форми публічних вистав. У мітингах, зборах спільних зібраннях є багато чого від театру.

Романтичну тишу театри будуть порушувати ще не раз. З театральної вистави у Брюсселі 1830 року розпочалася революція, наслідком якої стало утворення нової держави, Бельгії; «бенкетний рух» у Франції став прелюдією «Весни народів» 1848 року. «Виправляти» ситуацію взялася позитивістська, наукова історіографія, яка витіснила історичні театри і романи у сферу художньої творчості. Щоправда, попри всі її зусилля вони й досі залишаються важливим чинником формування історичної культури й успішно конкурують у з академічною історіографією у формуванні образів минулого.